

Az érzelmi nevelés jelentősége és eredményessége az általános iskolai ének – zene tanterv követelményeinek végrehajtásában

Tanulóink érzelmei mélyen összefüggenek akarati, közösségi életükkel, végső soron pedig bontakozó világnézetükkel. Az érzelmi nevelés tehát a tudatformálásnak és a *világnézet kialakításának is egyik tényezője*. Mit ér az olyan száraz tudás, amelyet nem támaszt alá a meggyőződés, az érzelmek tette készítető ereje.

A reformterv követelményeinek megvalósítása és a nevelési terv eredményes felhasználása az ének–zene tanításában is megköveteli, hogy behatóan foglalkozzunk az *érzelmi nevelés* jelentőségével és megvizsgáljuk, hogy az érzelmi nevelés milyen szerepet tölt be a tantervi ismeretnyújtásban.

Az érzelmek gazdagítására számtalan lehetőség kínálkozik ének–zene óráinkon is. Az érzelmi élet *formálói az élmények*. Minél több élményhatás éri tanulóinkat, annál több lelkesedést, örömet és aktivitást tapasztalhatunk részükről. Ezért az érzelmi élet szerepét és jelentőségét az ének–zene tantervi anyag feldolgozásában – a teljesség igénye nélkül – pszichológiai-pedagógiai alapon tegyük vizsgálat tárgyává.

Mielőtt témánk kifejtéséhez kezdenénk, szükségesnek tartjuk, hogy röviden felidézzünk egy-két alapvető ismeretet az érzelem pszichológiájával kapcsolatban.

Érzelmén vagy emóción mindig valami viszonyulást értünk. Oktató-nevelő munkánkban a gyermek viszonyulását ahhoz, amit megismer vagy éppen cselekszik, de ebbe a fogalomkörbe beletartozik a környező világ dolgaihoz, annak jelenségeihez, önmagához, a saját maga és mások cselekedeteihez, munkájához való viszonyulása is. Az érzelmi nevelés során a gyermeknek általában olyan tudattartalmat adunk, amely megmozgatja annak érzés és akaratvilágát.

P. M. Jakobszon így ír az érzelmekről: „Számos állapotot, mély benyomást és érzelmi megnyilvánulást utalunk az érzelmek sorába. Így az örömet, az izgalmat, az odaadást, a tiszteletet, a bánatot, a lelkesedést, az elragadtatást, stb. Bár az érzelmekben az emberi személyiség benső világa fejeződik ki, az érzelmek egyszersmind azonban annak eszközeül is szolgálnak, hogy a többi emberhez közelebb kerüljünk. Egy olyan sajátos jellegű megérzés ez, mely igen közel tudja egymáshoz hozni az embereket.” [1]

Az érzelmekben – természetesen – nem maguk a tárgyak vagy azok jelenségei tükröződnek, hanem azoknak bennünk kiváltott hatásai. Pl. ugyanaz a zenemű más-más emberről különböző érzelmeket kelthet fel.

Mivel társadalomban élünk, tudatunk is társadalmi jellegű. Az érzelmek viszont elválaszthatatlanok a tudattól. A világnézettel megváltoznak az ember érzelmei is.

A zene az érzelmi nevelésen keresztül a tudat és világnézet formálásának igen hathatós eszköze.

Világosan és egyértelműen rámutat erre a tantervnek az ének–zene tanításával kapcsolatban közölt alábbi feladatrendszere is:

„Ennek érdekében a tanulók ismerkedjenek meg zeneileg és nevelőhatásában értékes, többségében magyar nép- és műdalokkal, zeneművekkel, továbbá más népek népdalaiból és nagy mesterek műveiből néhány jellegzetes és jellemző szemelvényvel. Az együttes éneklés, zenélés járuljon hozzá a szocialista közösség kialakításához. Mélyítse

el a szülő, a dolgozó nép, a szülőföld, az úttörőélet szeretetét, ünnepeink jelentőségének átélését.” [2]

E feladatok megszabják oktató-nevelő munkánk világnézeti teendőit.

Kezdetben — különösen az alsótagozati osztályokban — az *érzelmi nevelésnek az eszközjellege kap megfelelő hangsúlyt*. Az érzelmi nevelés szempontjából mindenkélt fontos, hogy a sok szép bemutatás (a nevelő saját hangján és esetenként hanglemezzel) ösztönzője legyen az órákon folyó munkának. Feszélyezetlen, kellemes zenei légkörben öröm a munka. Ha ezt a meghitt hangulatot valami megzavarja, pl. rendkívüli fegyelmi eset, — nehéz az óra hangulatát helyrebillenteni. Ezért fontos, hogy az ének—zene óra a szép utáni vágyakozás igényének felkeltésével és a szép, értékes zeneművekben való gyönyörködéssel kapcsolódás legyen a tanulók számára, a szónak abban az értelmében, hogy ez az órán való aktív részvételt és felüdülést is jelentsen számukra.

A további munka során, — különösen a felső tagozatban — az *érzelmi nevelés céljellege mind nagyobb szerepet kell hogy betöltsön*.

Pl. a hazaszeretet érzésének elmélyítésével a szülőföld, a dolgozó nép, a dolgozók munkájának, a munka eredményeinek megbecsülésére, megóvására, a haladás, a béke védelmére, az úttörőélet megszerettetésére, ünnepeink jelentőségének átélésére kell nevelni tanulóinkat. A hazaszeretet eszméjét tartalmazó dalok szép átélt előadása, a hazaszeretet érzését elmélyítő zeneművek hallgatása, e művek művészi tartalma, a nevelő hangulatot, élményteltető bemutatásai, a művekkel kapcsolatos néhány tömör, de színesen megfogalmazott mondata a tudatos megértést s ezzel a mélyebb átélést és érzelmi ráhatást szolgálja. Ugyanígy ébreszthetünk megbecsülést más népek iránt, erősítve tanulóinkban a nemzetköziség érzését. De tankönyveink bőven tartalmaznak olyan dalanyagot és műveket is, melyek a közösségi tudatformálást, a munkára nevelés gondolatát szolgálják.

Az ének—zene tanításában-jelentős szerepet töltenek be az érzelmek egyes fajtái, így az intellektuális, az esztétikai és a morális érzelmek. (Rubinstein felosztása.)

Az intellektuális érzelem forrása a tudásvágy, a kíváncsiság és az ezek kielégítésére való törekvés, valamint az értelmi tevékenység eredményességével járó örömezés. (Logikai öröm.)

Óráink sok olyan motivációs lehetőséget rejtegetnek, mellyel a kíváncsiságot és a tudásvágyat felkelthetjük és ébren is tarthatjuk. E törekvésünknek elsősorban a tanulók aktív, a munkában cselekvőképes részvételére, a tanulás, az ének—zene megszerettetésére kell irányulnia.

Az intellektuális érzelmi nevelésnek tárgyunk tanításában széles területei vannak. Pl. intellektuális síkon értetjük meg tanulóinkkal, hogy a primitív ember munkafolyamataiból alakultak ki a munka ütemét utánozó ritmusok és az első egyszerű dallamok. Vagy hivatkozhatunk pl. a kottaolvasás népeket egybekötő internacionalizmusára. De példának állíthatjuk tanulóink elé népi államunk és iskoláink fejlődő, más népek által is elismert és megbecsült zenekultúráját.

Az esztétikai érzelem kapcsolatot jelent valamely tárggyal vagy jelenséggel, amely azt létrehozta és amelyre irányul. „Az elnevezés onnan származik, hogy az élmény mindig magában foglalja valaminek az érzékletét (aistesis), mindig valaminek a látása vagy hallása nyomán áll elő. Az összelményben uralkodó elem — az érzéketes, a szemléletes, melyet áthat az esztétikai érzelem.” [3]

Tárgyunk viszonylatában a szép, a tartalmas, az értékes zene utáni vágyakozást és az abban való gyönyörködést jelenti. Pl. a szép bemutatások (saját hangon, hangszereken vagy hanglemezzel), színes elbeszélések, pillanatképek, epizódok egy-egy művel vagy alkotójukkal kapcsolatban, művészi reprodukciók bemutatása, a könyv képeinek szemlélése, népszokások ecsetelése népdalokkal kapcsolatban, tanulságos történetek zeneszerzők életéről stb.

A morális érzelem az embernek a társadalomhoz és önmagához való viszonyát fejezi ki.

Egyik fő jellemzője az igazság keresése. Lenin szavai szerint: „Emberi emóciók nélkül az ember számára nem volt, nincs és nem is lehet igazságkeresés.” [4]

A fentiekben a tartós érzelmi viszony kialakulásánál szó volt a hazaszeretetről, az internacionalizmusról, a munkához való viszonyról stb. De az érzelmi nevelés területén ide tartoznak azok a nevelési feladatok is, melyeket a tanterv így határoz meg: „Énektanításunk során minden alkalmat fel kell használnunk arra, hogy tanítványaink erkölcsi magatartását is formáljuk. (Öszinteség, becsületesség, tiszteletudás, kötelességteljesítés stb.) [5]

Az érzelmi nevelés jelentősége azonban igazán akkor jut érvényre, eredményessége akkor teljesebb ki, ha az tanítványainknál *cselekvésekben nyilvánul meg*. Az igazi aktivitás rugóit belülről jövő érzelmi motivációk képezik.

A tanulók alkotó kedvének, öntevékenységének, az osztály együttműködésének kellő irányítása elválaszthatatlan az érzelmi neveléstől. Kényszerítő hatások kizárásával kell elérni, hogy az ének—zene óráan folyó munka belső vágyból, a kötelességteljesítés szívesen vállalt belső érzéséből fakadjon.

Míg a *negatív motivációk* súlyos érzelmi gátlásokat idézhetnek elő (megfélemlítés, kicsúfolás, gorombáskodás), addig a *pozitív motivációk* (sikerélmény, ösztönzés, elismerés, dicséret) örömet, lelkesedést váltanak ki.

P. M. Jakobszon így ír az érzelmekkel telt aktivitásról: „Az érzelmek létünket, tevékenységünket egy éltető elvvel gyarapítják. Bizony nem érne egy hajítófát sem az a tevékenység, mely ne tartana bennünket izgalomban, nem keltene bennünk alkotói hevet és érdeklődést a megvalósítás munkája közben; amely ne nyugtalanítana és ne hangolna le a sikertelenség idején bennünket, s amely ne szerezne örömet és elégedettséget sikeres befejezés révén.” [6]

A továbbiakban — néhány példa bemutatásával — foglalkozunk röviden azzal, hogy az *érzelmi nevelés mennyiben és milyen mértékben segíti elő az ének—zene tantervi anyag feldolgozásában a szilárd ismeretnyújtást*.

Erre vonatkozóan mindjárt a tantervi utasításra kell hivatkoznunk, amely szerint: „A tanterv magukat a szemelvényeket és az azok szép előadásában biztosan bekövetkező zenei élményt — a dalok szépségében való gyönyörködést és érzelmi hatásuk átélését állítja az ének—zene tanítás középpontjába. Megkívánja, hogy mind az egyes órák, mind az oktatás egész folyamatában egyik legfőbb törekvése a zenei élmény megteremtése legyen.” [7]

Kérdés azonban, hogy az élmény létrejöttében milyen szerepe van a tudatos ismereteknek. Ugyanis azt hihetnők, hogy az élmény valami spontán módon megnyilvánuló hatás, melyben nagyobb szerepe van az intuitív, ösztönös elemeknek, mint a tudatoságnak. Kétségtelen, hogy nem egyszer ér bennünket ilyen váratlan, érzelmi élményeinkben is maradandó hatás, azonban sokkal mélyebbek lehetnek és *sokkal tartósabbak azok a zenei élmények, melyekben a tudatos ismeretek helyet, szerepet kapnak*.

A *dalolásnak* a zenei élmény megteremtésében fontos szerepe van. Ennek megindítója és sugalmazója a nevelő bemutatása.

A meghallgatott ének szépségeit — a megfigyeltetések és zenei felismertetések sorozatában — úgy tárjuk tanulóink elé, hogy azzal élményt keltsünk. Érdemes a tantervi utasításból a tanulók zenei fejlődését és a tudatosodás fokait elénk táró részletet idézni: „A 7—8 éves gyermekek számára az éneklés és a zenei hangzás szépsége kezdetben csak érzelmi örömet okoz. Érzelmi és általános fejlődésük, de leginkább helyes zenei nevelésük során a zene hangulatának, hangulati különbségeinek felfogására válnak képessé. Céltudatos nevelői tevékenység eredményeként fokozatosan megértik a dallamvonal, a tempó, a ritmus, a dinamika kifejezésbeli szerepét. Így a kezdetben ösztönös zenei öröm a kifejezés egyre tudatosabb felfogásává fejlődik.” [8]

A megfigyeltetés és felismertetés kiterjedhet elsősorban a dal vagy zenemű hangulatára, gondolat- és érzelemgazdagságára, a formára, a dallamrajz fül útján való felismerésére.

A formai felismerésnél nagy szerepet tölt be pl. a *dallami visszatérés, az ismétlődés, az ellentét és a variáció*. Természetesen a felismerés csakis sok, alapos megfi-

gyelés útján jöhet létre, s mindjárt nagyobb lesz tanítványaink élménye s az ezzel kibontakozó aktivitás, ha zenei megfigyeléseiket kellő irányítással tudatosan végzik.

Milyen öröm tanulóink számára, ha tudatos megfigyelésekkel fül útján is felismerik a játékdalokra annyira jellemző dallammotívumok ismétlődését, az azonos, a variálódó vagy a különböző dallamsort népdalainkban. Még tudatosabb megfigyelést kíván annak a felismerése, zenei meghallása, ha egy dallamsor magasabban ismétlődik (pl. 5 hanggal magasabban,) ami népdalainkban sokszor előfordul. Jó és tudatos megfigyelőkészséget kíván pl. az ötfokú dallamok felismerése fül útján.

Ugyancsak sok megfigyeltetési alkalmat kínálnak dalaink az előadás megformálása, a *szép éneklés* megvalósítása tekintetében. Minél alaposabb a megfigyeltetés, annál tudatosabb a felismerés és ennek során a zenei élmény érzelmi gazdagsága. Természetes, hogy a tanító vagy tanár részéről mindez megköveteli az órára való tudatos felkészülést és saját előadói képességeinek a fejlesztését.

A *hallás nevelését* a tanterv önálló munkaterületnek tekinti, mely az előírt zenei jelenségek többszöri bemutatása, tudatosítása, majd a tudatos felismerés gyakorlása folyamatában valósul meg. Célunk az, hogy a gyermek a megfigyeltetett zenei jelenségeket hallás után is felismerje. Ezért lényeges, hogy az egyszerű dallamfordulatok és ritmusképletek felismeréséhez, gyakorlásához a lejegyzés és visszaéneklés is csatlakozzék munkánkban.

A tudatos zenei ismeretek szerepe, érzelmi hatása ugyancsak hatványozottan érvényesülhet a *zenehallgatás* területén. A zenehallgatás ma már — mondhatjuk — korszerű társadalmi követelmény. Hiszen a mai korban nemcsak a felnőttek, hanem a gyermekek is állandóan találkoznak ezekkel a hatásokkal a hangversenyeken, a rádióban, a televízióban, stb.

A kor igényéből következik tehát, hogy tanulóinknak a zenehallgatás terén is annyi előismeretet nyújtsunk, hogy a hallgatott zenét élvezni tudják, abban gyönyörködjenek.

A hallott vagy tanult dalok és művek hangszeres vagy zenekari megszólaltatása még csak fokozza az élményt, s bepillantást nyújt a hangszeres zene, a zenei ábrázolás gazdag, színes világába, s ezzel sok lehetőséget biztosít tanulóink érzelmi életének nevelésére. Az oktató-nevelő munka tudatosságának színvonalemelkedését jelenti az a hanglemzésorozat, amely az ének-zene új tantervi koncepciójához készült. Az énekenet tanító kartársak figyelmébe ajánljuk, hogy kísérjék rendszeresen figyelemmel a rádió gyermekkorúsának szerepléseit, az Iskolarádió énekóráit, a televízióban pedig a tanulóknak való adásokat.

Az érzelmi nevelés szempontjából külön ki kell térnünk még e témánál a *dalcsokrok* élményt fokozó szerepére. Itt is fontos a tudatos (dallami és szövegterületi) megválasztás. Egy-egy szép dalcsokrot könnyen megkedveltetünk tanulóinkkal, — amelyet aztán ünnepélyek, kirándulások alkalmával szívesen énekelnek.

Tanúja voltam egy ízben óralátogatásaim során annak, mit jelent a tanulók számára az élményt nyújtó, érzelmeiket keltő és elmélyítő ének-zene óra s abban milyen szerepe van a tudatos ismereteknek.

Zenét kedvelő, jó énekes 3. osztály órájára mentem be. Meglepett a tanulók biztos éneklése, az ízléses előadás. Óra közben észrevettem, hogy ez az eredmény a tanító kellő számú, szép bemutatásának köszönhető.

Hangoztatott ritmusképeket és dallamfordulatokat is jól felismertek a tanulók az órán. Az óra elején sok dalt átismételtek, néhány dalcsokrot énekeltek, s önfeledten játszottak néhány játékdalt. Hasonló hangulatú dal eléneklésével s néhány jól megfogalmazott, élményt és gondolatokat keltő mondattal megindult az új dal megtanítása. A dal hangulatára és előadására utaló megfigyelési szempontok megjelölése

után az új dal többszöri, mintaszerű bemutatása következett. A tanulók elég hamar megtanulták. A nehezebb részeknél kezdetben egy kis segítségre szorultak, de hamarosan önállóan énekelték. A szép előadásra vonatkozó szempontok megadása után a tanító újból mintaszerűen bemutatta a tanult dalt. Majd a tanulók a szép előadást gyakorolták. Közben bíráltak, véleményt mondtak.

Óra végére még valami meglepetést is tartogatott a kartárs. Magnetofonon megszólaltatott néhány művet Bartók Gyermekeknek című remek zongoradarabjaiból. A tanulók a bemutatást feszült figyelemmel és izgalommal várták. Az élményhatás ott csúcsondott ki, amikor a gyermekek felismerték az ismerős dallamokat. Kirobbanó örömmel kérték, hogy a következő órán is hallgassanak ezekből a darabokból néhányat. Ennek az órának valóban érzelmeket megmozgató, (indukáló) felgerjesztő hatása volt.

A felső tagozati osztályokban sem jelent kevesebb örömet a zenehallgatás. Értékes zeneművek művészi megszólaltatása kellő előkészítéssel és megfigyelési szempontok adásával az érzelmi nevelésnek egyik leghathatósabb eszköze.

Elismeréssel szólhatunk a tankönyvek *zenei tárgyú olvasmányairól* is, melyek az egyes műveket és alkotójukat hozzák közelebb tanulóink érzelmi világához.

Az egyik község általános iskolájának 8. osztályában a tankönyvből a tanár a Beethoven végrendeletéből c. olvasmányt olvastatta s röviden beszélgettek róla. — „Nem bírtam ezt mondani az embereknek: beszéljeteK hangosabban, kiáltstok — hiszen süket vagyok . . . S ti emberek, ha valamikor olvassátok ezt az írást, lássátok be, hogy igaztalanok voltatok hozzám. Aki boldogtalan, vigasztalódjék azzal, hogy benem sorsának osztályosára talál . . .” — hangzott az olvasmány. Megható volt az egyik fiú megnyilatkozása: „Én nagyon sajnálom azokat, akik nem hallanak vagy nem látnak, de ezeknek az embereknek is lehetnek örömeik, ha dolgoznak és ha alkotnak.” Befejezésül aláhúzottan még csak annyit szeretnék mondani, hogy a zenét jelképesen sokan jó barátoknak nevezik, mely hűségeseK kísérőnké válnak egész életünkre. De a zene ennél sokkal többet jelent: vigasztalást, bátorítást ad a keserűségben, de erőt is ad a munkához, lelkesít, hangulatot áraszt, élményekkel, érzelmekkel teszi gazdagabbá, tartalmasabbá életünket. Éppen ezért van nagy jelentősége tárgyunknak az iskolai tárgyak rendszerében. Oktató-nevelő munkánkban, különösen a világnézet formálásában az ének-zene az érzelmi nevelésnek egyik igen fontos területe.

Tantervi feladatainkat is csak úgy tudjuk eredményesen végrehajtani, s úgy tudunk szilárd ismereteket nyújtani, ha élményeken keresztül olyan tartós érzelmekhez juttatjuk tanítványainkat, melyekkel érthetővé tesszük számukra az értékes zenét s azt megszerettetve bocsátjuk ki őket az életbe.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1] P. M. Jakobszon: Az érzelmek pszichológiája. Tankönyvkiadó, Bp. 1962., 28. old.
- [2] Tanterv és utasítás az ált. isk. számára. 597. old.
- [3] Dr. Kardos Lajos: Általános pszichológia. Tankönyvkiadó. Bp. 1964., 222. old.
- [4] V. I. Lenin Művei, 20. kötet. Szikra, Bp. 1955., 261. old.
- [5] Tanterv és utasítás az ált. isk. számára. 200. old.
- [6] P. M. Jakobszon i. m. 211. old.
- [7] Tanterv és utasítás az ált. isk. számára. 200. old.
- [8] U. ott.